

УДК 343.1

Володимир Ортинський

Національний університет “Львівська політехніка”,
директор Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
volodymyr.l.ortynskyi@lpnu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9041-6330>

Денис Бартусяк

Національний університет “Львівська політехніка”,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
спеціальності 081 Право
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
denys.bartusiak.pv.2019@lpnu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ В ПРОЦЕСІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ОКРЕМИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ЖИТТЯ ОСОБИ

<http://doi.org/10.23939/law2023.39.001>

© *Ортинський В., Бартусяк Д., 2023*

В статті розглянуто проблемні питання кримінального процесу та криміналістики щодо організації і проведення огляду місця події під час розслідування окремих видів кримінальних правопорушень проти життя особи, зокрема, вмісних і серійних вбивств. Підтримано запропоновану в юридичній літературі наукову позицію, що огляд місця події є невідкладною слідчою (розшуковою) дією, яка може проводитися до моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань кримінальних проваджень з метою швидкого та своєчасного виявлення і процесуальної фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення, який має бути проведений кваліфіковано, своєчасно та в межах кримінальної процесуальної форми, щоб не допустити безповоротної втрати (знищення) слідів кримінального правопорушення. Враховуючи особливості вчинення окремих видів кримінальних правопорушень, розглянуто особливості проведення огляду місця події в процесі досудового розслідування окремих видів вбивств як кримінальних правопорушень проти життя особи.

Ключові слова: кримінальне провадження; слідчі (розшукові) дії; огляд місця події; кримінальні правопорушення проти життя особи.

Постановка проблеми. Одним з найважливіших інститутів кримінального процесу є доказування, яке полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Переважна кількість процесуалістів слідчі (розшукові)

дії трактують як засіб доказування, як його інструмент, спосіб отримання (збирання) доказів або ж перевірку вже отриманої доказової інформації у конкретному розслідуваному слідчим кримінальному провадженні. Процедура та вимоги до проведення слідчих (розшукових), а також негласних слідчих (розшукових) дій регламентуються в главах 20–21 III Розділу чинного КПК України. З процедурою та вимогами до проведення слідчих (розшукових), а також негласних слідчих (розшукових) дій пов'язані принципи кримінального процесу, процесуальний статус учасників кримінального процесу тощо. Тому систему законодавчих приписів, що регулюють проведення кожної слідчої (розшукової) дії, слід розглядати як самостійний кримінально процесуальний інститут (інститут допиту, інститут огляду, обшуку і т. ін.), а кожен із зазначених інститутів має свої особливості. Таким чином, доцільно розглядати особливості організації проведення огляду місця події як невідкладної слідчої (розшукової) дії в процесі досудового розслідування і, зокрема, в процесі досудового розслідування окремих видів вбивств як кримінальних правопорушень проти життя особи.

Аналіз дослідження проблеми. Питанням організації, процесуальної процедури і криміналістичної тактики проведення огляду місця події як невідкладної слідчої (розшукової) дії в процесі досудового розслідування присвячені дослідження, висвітлені в роботах О. М. Васильєва, М. С. Бокаріуса, В. П. Колмакова, Є. Ф. Коновалова, М. О. Селіванова, М. І. Порубова, Є. О. Разумова, В. Ю. Шепітька та багатьох інших науковців.

Мета статті – дослідження особливостей організації і проведення огляду місця події як невідкладної слідчої (розшукової) дії в процесі досудового розслідування, зокрема, в процесі досудового розслідування окремих видів вбивств як кримінальних правопорушень проти життя особи.

Виклад основного матеріалу. Недаремно огляд місця події вважають однією з найскладніших та найоб'ємніших і водночас найважливіших слідчих (розшукових) дій в процесі досудового розслідування кримінальних правопорушень. Її проведення потребує від слідчого чи іншої уповноваженої на це особи знання вимог закону, чималої концентрації, витримки, спостережливості. Огляд місця події – це невідкладна слідча (розшукова) дія, яка проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. Огляд місця події має бути проведений своєчасно, організовано, кваліфіковано, інакше – сліди можуть бути знищені внаслідок погодних умов чи дій сторонніх осіб, початкова обстановка порушується, втрачаються речові докази, без яких розслідування стає важчим [6]. Вимоги, що пред'являються до огляду, визначені в кримінально-процесуальному законодавстві (ст. 237–239 КПК України). Зокрема, виходячи з аналізу зазначених приписів, сутність огляду місця події зводиться до трьох основних ознак: а) виявлення слідів злочину; б) з'ясування обстановки місця події, як і інших обставин, що мають значення для справи; в) процесуальна фіксація всього виявленого в тому вигляді, у якому воно спостерігалось на момент проведення слідчої (розшукової) дії.

Водночас, проводячи загальнотеоретичне дослідження огляду місця події у філософсько-правовому вимірі, проф. Степан Сливка стверджує, що випадковостей у природі і поведінці людей не буває, а тому огляд місця події як слідча (розшукова) дія спрямований безпосередньо на отримання відповіді на запитання: чому саме у цьому місці виявилася злочинна ідея, і чому саме вибір припав на цю людину? [3, с. 82–83]. Як зазначає В. Образов, місце події охоплює системний світ речей, слідів і відносин, а тому завжди є унікальним сховищем у комплексі найрізноманітнішої інформації [2, с. 60], джерелами якої є об'єкти матеріального світу, головно неживої природи, які елементарно відображають подію злочину, тому що “присутні” в ній [1, с. 69–70]. Виходячи із поданих тверджень, слід констатувати, що в процесі огляду місця події необхідно одержати якнайбільше доказової інформації, але водночас для цього необхідно “розуміти” мову німих свідків злочину, через залучення спеціалістів для виявлення, закріплення і вилучення доказів [4, с. 46]. Таким чином, від професіоналізму суб'єктів, які проводять або ж беруть участь в проведенні огляду

місця події напряму залежить “процесуальна якість” отриманої інформації і можливість її використання в процесі доказування.

Слід зазначити, що певними специфічними особливостями наділений огляд місця події, зокрема під час вчинення посягання на життя особи (вбивства). Зокрема в цьому випадку слідчий проводить огляд не тільки місця події, але й трупа. Огляд трупа здійснюється одночасно з оглядом місця події, житла чи іншого володіння особи. Після огляду труп підлягає обов’язковому направленню для проведення судово-медичної експертизи з метою встановлення причин смерті. Важливе значення має точна дата настання смерті потерпілого, оскільки вона чітко вказує на вибір злочинцем часу вчинення вбивства, який можливо зумовлений об’єктивними і суб’єктивними обставинами, а тому несе інформацію про злочинця. Особливу важливість огляду місця події у справах про вбивства додає та обставина, що дане місце події є практично єдиним джерелом інформації про суб’єкта, об’єкт і механізм злочинного посягання. Вилучення слідів, речей, документів з огляду місця події має велике значення для отримання доказової інформації про особу, яка вчинила злочин. Серед слідів, які найбільш часто трапляються на місцях подій у справах про вбивства, перше місце належить слідам біологічного походження (зокрема, кров), на другому місці йде волосся, далі – волокна; вкрай рідко виявляються і вилучаються сліди рук, ніг, зубів. У тих випадках, коли злочинець користувався будь-яким транспортним засобом, то найчастіше виявляються сліди даного засобу. Крім того, для участі в огляді можуть бути залучені інші учасники кримінального провадження, зокрема, з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів (ч. 3 ст. 237 КПК України).

Під час розслідування вмісних вбивств огляд місця події доцільно проводити одночасно з оглядом помешкання, місцем роботи або іншого тимчасового перебування потерпілого безпосередньо до моменту вбивства. Результати вивчення слідчої і судової практики свідчать, що слідчі практично не використовують такий тактичний прийом і тому наслідком може бути втрата додаткових доказів і доказової інформації. Зокрема, обшук місць помешкання, роботи або іншого тимчасового перебування потерпілого часто призначаються на другу або третю добу після організації огляду місця вбивства, що призводить до втрати важливих речових доказів [2, с. 536–541]. Непоодинокими з нашої позиції є також випадки, коли слідчі, доручаючи проведення огляду в місці помешкання потерпілого працівникам оперативних підрозділів, не орієнтують їх належно на виявлення ознак, що можуть виступати важливими доказами в майбутньому.

Результати аналізу слідчо-судової практики свідчать також про низку виявлених недоліків під час проведення огляду місця події при розслідуванні вбивств як невідкладної слідчої (розшукової) дії. Зокрема, в процесі огляду місця події мало уваги надавалося пошуку і виявленню слідів-відображень. Опції слідчого фактично обмежуються складанням протоколу даної слідчої (розшукової) дії. Фотозйомка місць пригод здійснювалася без чіткого дотримання наявних рекомендацій. Плани і схеми місць події склалися більш ніж примітивно. Низка зазначених проблем зумовлена тим, що, виїжджаючи на огляд місця події за фактом виявлення трупа, слідчий часто не володіє інформацією щодо того, чи має подія, що сталася кримінально протиправний характер, а якщо так, то чи є це кримінальне правопорушення або ж воно наділене ознаками серійності тощо [6]. Якщо з’ясування кримінального протиправного характеру правопорушення не викликає особливих ускладнень, по другому ж моменту науковці визначають певні критерії оцінки. Зокрема, на користь можливості віднесення вбивства до розряду серійних в ході огляду місця події можуть свідчити (по виявленні) такі обставини: – ознаки, що вказують на сексуальний підтекст вбивства (стать і поза трупа жертви, безлад в одязі, пошкодження органів сечостатевої сфери, деякі біосліди); – картина, характерна для вчинення дій садистського характеру; незрозуміла мотиваційна природа злочину; – наявність комплексу слідів, за деякими параметрами збігається зі слідовим комплексом, виявляються при огляді інших місць пригод [2, с. 536–541]. Таким чином, як видається, проведення огляду місця події у справах про серійні вбивства має специфічні риси і особливості. Огляд у цьому випадку набуває специфічних рис. Наприклад, слідчому “поряд з традиційними завданнями цієї

слідчої (розшукової) дії (з'ясування того, що сталося; пошуки і вилучення слідів і предметів, які можуть стати речовими доказами; виявлення нових джерел доказів), потрібно докласти свої зусилля для відповіді на питання: чи є кримінальне правопорушення, виходячи з обстановки місця події, одним з епізодів серії вбивств, а так само чи є можливість отримати додаткові дані для розслідування інших аналогічних кримінальних правопорушень” [4, с. 139–140]. Основною в цьому випадку постає проблема пошуку відсутньої інформації. Напрямки цього пошуку якраз і повинні виявитись в ході огляду місця події слідчим.

Виходячи з п. 9.1 Наказу від 14 серпня 2012 року № 700 “Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень”, де зазначається, що до складу слідчо-оперативної групи, яка виїздить на місце вчинення кримінального правопорушення проти життя, здоров'я, статевої свободи та статевої недоторканості особи, крім слідчого, співробітника оперативного підрозділу, спеціаліста-криміналіста територіального органу внутрішніх справ, які несуть службу відповідно до графіка чергувань, в обов'язковому порядку включається слідчий територіального органу внутрішніх справ, який спеціалізується на розслідуванні кримінальних правопорушень зазначеної категорії (є старшим СОГ), а також при необхідності кінолог зі службово-розшуковою собакою, психолог [5]. Тому вважаємо, що у випадку вчинення даного кримінального правопорушення, пов'язаного з посяганням на життя особи, доцільно до складу СОГ включати кінолога зі службово-розшуковою собакою, психолога, а до проведення огляду місця події з метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, обов'язково залучати судово-медичного експерта, а також експерти відповідної спеціалізації (криміналісти, біологи, балісти тощо).

Більше того, при залученні до участі в огляді осіб, що володіють спеціальними знаннями, слідчий повинен чітко встановити, в яких сферах спеціального знання йому може знадобитися їхня допомога. Під час огляду місця події діяльність спеціаліста у рамках взаємодії зі слідчим при розслідуванні вмісних убивств повинна здійснюватися у таких формах: 1) пошук, виявлення, фіксація і вилучення слідів (об'єктів), інформаційно-доказовий потенціал яких очевидний або встановлений спеціалістом на основі його спеціальних знань; 2) попереднє дослідження виявлених слідів (об'єктів) для встановлення даних про особу, що скоїла злочин та інші обставини, які сприятимуть встановленню особи злочинця за “гарячими слідами” тощо.

Слід зазначити, що до участі в проведенні огляду обов'язково залучаються працівники оперативних підрозділів, оскільки непоодинокими є випадки появи злочинця на місці злочину при проведенні слідчого огляду, перебував у натовпі зацікавлених, спостерігаючи за діями слідчого [6, с. 19]. Працівники оперативних підрозділів з урахуванням варіанта такого розвитку ситуації повинні бути заздалегідь зорієнтовані слідчим на вжиття заходів до встановлення і затримання підозрілих осіб, що перебувають в безпосередній близькості або в деякому віддаленні від місця події.

Також у процесі огляду місця події беруть участь поняті. Вони залучаються обов'язково, незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії (ч. 7 ст. 223 КПК України). Ми підтримуємо наукову позицію, що залучення понять у кримінальному процесі має на меті створення необхідних умов для об'єктивного та правильного провадження слідчих (розшукових) дій, засвідчення та закріплення доказів [7, с. 194].

Як вже було наголошено, в процесі огляду місця події слідчий може вирішити про фіксацію огляду місця події за допомогою технічних засобів. Таким чином, під час огляду слідчий має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення місця події, будівель і приміщень, що оглядаються, чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження. Водночас хід і результати проведення огляду місця події фіксуються у відповідному протоколі, до якого заносяться зауваження осіб, залучених до слідчої дії, у присутності яких здійснюється огляд. Вони ж, а також слідчий підписують складений протокол огляду місця події.

Висновки. Таким чином, ефективність проведення огляду місця події як невідкладної слідчої (розшукової) дії, яка може проводитися до моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань кримінальних проваджень з метою швидкого та своєчасного виявлення та процесуальної фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення при розслідуванні окремих видів вбивств як кримінальних правопорушень проти життя особи, зумовлюється такими факторами: своєчасний виїзд слідчо-оперативної групи на місце події, кваліфіковані дії слідчого, встановлення ознак серійності, залучення спеціалістів, використання науково-технічних засобів, суворе дотримання кримінально-процесуальних вимог під час проведення огляду місця події і криміналістичних рекомендацій у поводженні з речовими доказами. Ставиться вимога про необхідність проведення огляду місця події кваліфіковано, своєчасно та в межах кримінальної процесуальної форми, щоб не допустити безповоротної втрати (знищення) слідів розслідуваного кримінального правопорушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біленчук П. Д. *Процесуальні та криміналістичні проблеми дослідження обвинувачуваного (проблеми комплексного вивчення особи обвинувачуваного в стадії попереднього слідства)*: монографія / П. Д. Біленчук. К.: Атіка, 1999. 352 с.
2. Любчинський О. В. *Основи організації і проведення огляду місця події під час розслідування серійних вбивств на сексуальному ґрунті*. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Юридичні науки. 2016. № 845. С. 536–541.
3. Сливка С. С. *Місце події: філософсько-правовий огляд*. С. С. Сливка. *Взаємодія слідчих і експертів у процесі боротьби зі злочинністю: проблеми та шляхи подолання (Львів, 24–25 січня 2003 року)*: Матеріали науково-практичної конференції. Львів: ЛІВС, 2003. С. 81–85.
4. *Методика расследования серийных убийств: методическое пособие*. М., 1998. 193 с.
5. *Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень: наказ МВС України від 14.08.2012 року № 700* URL: <http://document.ua/pro-organizaciyu-vzayemodiyi-organiv-dosudovogo-rozsliduvannj-doc119907.html>.
6. Любчинський О. В. *Особливості розслідування серійних вбивств на сексуальному ґрунті*. Дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2018. 230 с.
7. Тертышник В. М., Слинко С. В. *Теория доказательств: учебное издание*. В. М. Тертышник, С. В. Слинко. Харьков: "Арсис", 1998. 256 с.
8. *Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р.* URL: zakon.rada.gov.ua/go/4651r-17.

REFERENCES

1. Bilenchuk P. D. *Protsesual'ni ta kryminalistychni problemy doslidzhennya obvynuvachuvanoho (problemy kompleksnoho vuvchennya osoby obvynuvachuvanoho v stadiyi poperedn'oho slidstva)*: [Procedural and criminalistic issues of an accused examination: issues of complex examination of an accused at the pre-trial stage] monohrafiya Kyiv, Atika Publ. 1999. 352 p. [in Ukrainian].
2. Liubchynskiy O.V. *Osnovy orhanizatsii i provedennia ohliadu mistsia podii pid chas rozsliduvannia seriinykh vbyvstvna seksualnomu hruntі* [The basics of organizing and conducting an inspection of the scene during the investigation of a serial murder on sexual grounds]. Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnikha". Seriiia: Yurydychni nauky. 2016. N 845. P. 536–541 [in Ukrainian].
3. Slyvka S. S. *Mistse podiyi: filofs'ko-pravovyy ohlyad* [Crime scene: philosopho-legal aspect]. *Vzayemodiya slidchykh i ekspertiv u protsesi borot'by zi zlochyynistyuu: problemy ta shlyakhy podolannya*: [Cooperation of investigators and experts in the process of fight against crime: problems and ways of counteraction] Materialy naukovo-praktychnoyi konferentsiyi. Lviv. 2003. P. 81–85 [in Ukrainian].
4. *Metodyka rassledovaniya seryynykh ubyystv* [Methodology of serial crimes investigation: instructions]: metodycheskoe posobyе. Moscow, 1998, 193 p. [in Russian].
5. *Instruktsiya z orhanizatsiyi vzayemodiyi orhaniv dosudovoho rozsliduvannya z inshymy orhanamy ta pidrozdilamy vnutrishnikh sprav u poperedzhenni, vuyavlenni ta rozsliduvanni kryminal'nykh pravoporushen*

[Instructions on the organization of cooperation of pretrial investigation bodies with other bodies and units of internal affairs in the prevention, detection and investigation of criminal offenses]: nakaz MVS Ukrayiny vid 14.08.2012 roku N 700 URL: <http://document.ua/pro-organizaciyu-vzaemodiyi-organiv-dosudovogo-rozsliduvannj-doc119907.html>. (accessed: 12.06.2016) [in Ukrainian].

6. Liubchynskiy O. V. *Osoblyvosti rozsliduvannia seriinykh vbyvstv na seksualnomu grunti* [Peculiarities of the investigation of serial murders on a sexual basis]. Dysert kand. yuryd. nauk. Lviv, 2018. 230 p. [in Ukrainian].

7. Тertyshnyk V. M., Slyn'ko S. V. *Teoryya dokazatel'stv* [Theory of evidences]: uchebnoe yzdanye. Kharkov, Arsis Publ. 1998. 256 p. [in Russian].

8. **Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny vid 13 kvitnya 2012 r** [Code of criminal procedure of Ukraine from 13.04.2012] URL:zakon.rada.gov.ua/go/4651r-17 [in Ukrainian].

Дата надходження: 11.07.2023 р.

Volodymyr Ortynsky

Lviv Polytechnic National University,
Director of the Educational and Scientific Institute of Law,
psychology and innovative education,
Doctor of Law, Professor
Honored Lawyer of Ukraine
volodymyr.l.ortynskiy@lpnu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9041-6330>

Denys Bartusiak

Lviv Polytechnic National University,
student of higher education
second (master's) level specialty 081 Law
Institute of Jurisprudence and Psychology

**FEATURES OF INSPECTION OF THE PLACE OF THE EVENT
IN THE PROCESS OF PRE-JUDICIAL INVESTIGATION
OF CERTAIN CRIMINAL OFFENSES AGAINST PERSONAL LIFE**

The article examines the problematic issues of the criminal process and criminology regarding the organization and inspection of the scene during the investigation of certain types of criminal offenses against a person's life, in particular, serial murders. The legal literature supports the scientific position that the inspection of the scene of the incident is an urgent investigative (search) action that can be carried out until the moment of entering information into the Unified Register of Pretrial Investigations of Criminal Proceedings for the purpose of quick and timely identification and procedural fixation of information regarding the circumstances of the commission of a criminal offense. which must be carried out in a qualified, timely manner and within the limits of the criminal procedural form in order to prevent the irreversible loss (destruction) of traces of a criminal offense. Taking into account the peculiarities of the commission of certain types of criminal offenses, the peculiarities of conducting an inspection of the scene of the incident in the process of pre-trial investigation of certain types of murders as criminal offenses against the life of a person are considered

Keywords: criminal proceedings; investigative (search) actions; inspection of the scene; criminal offenses against a person's life.